

مطالعه تطبیقی آرشیوهای ملی ایران، آمریکا، انگلستان و فرانسه

مرضیه خالویی*
Mamar83_kh@yahoo.com

چکیده

دوام و بقای هر ملت و هدایت فرهنگی و تاریخی هر قوم، ریشه در میراث معنوی و فرهنگی پیشینیان آن قوم دارد و آرشیو به عنوان یادمانی از گذشته، تبلور عینی و گواه صادق فرهنگ، مدنیت و هویت کشور به شمار می‌رود و موجبات ارتباط گذشته را با حال و حال را با آینده فراهم می‌سازد. آرشیو، به عنوان مرکز و مکانی مجهز تعریف شده است که اسناد را، پس از یک رشته عملیات و برنامه‌های هدفمند، به آن جا منتقل و به منظور خدمات‌دهی به پژوهشگران و مورخان، حفظ و نگهداری می‌شوند. با توجه به اهمیت و نقش آرشیوهای ملی، در این مقاله، یافته‌های بررسی تطبیقی آرشیوهای ملی ایران، آمریکا، انگلستان و فرانسه گزارش شده است. در پایان، پیشنهادهایی برپایه این یافته‌ها، جهت پویاتر شدن آرشیو ملی ایران ارائه گردیده است.

کلیدواژه‌ها:

آرشیوهای ملی، ایران، آمریکا، انگلستان و فرانسه.

* * *

مقدمه

واژه آرشیو، از کلمه یونانی آرشیون به معنای دفتر یا ساختمان اداری مشتق شده و در زبان فارسی، به معنای بایگانی یا محل نگهداری اسناد، اوراق، تصاویر، پرونده‌ها، صفحات موسیقی و جز آن، آمده است.

آرشیو، در اصطلاح به مجموعه نوشته‌ها و اسنادی گفته می‌شود که خود حاصل فعالیت‌های روزمره و مستمر دیوانهای سابق و ادارات کنونی است و معمولاً شامل نوشته‌ها و اسنادی نظیر شرح وظایف، دستورات، خط‌مشیها، تشکیلات، فعالیت‌های اجرایی و نیز مسائل حقوقی، فرهنگی، اجتماعی، نظامی و هر نوع اوراق مهم دیگر نظیر قباله‌های فروش، پیش‌نویس مکاتبات و فرمانهای سلطنتی است که به سبب دارا بودن ارزش دائمی، در محلی به همین نام نگهداری می‌شوند.^۱

در یک جمع‌بندی می‌توان گفت:

۱. آرشیو، مجموعه سازمان یافته‌ای از اسناد شامل نامه‌ها، کتابها، نقشه‌ها، نوارهای صوتی، مواد دیداری- شنیداری و دیگر مواد ارزشمندی است که در جریان مسائل حقوقی یا معاملات تجاری، تولید و دریافت و به سبب ارزش دائمیشان حفظ شده‌اند.

۲. مخزن یا ساختمانی است که منابع آرشیو (اسناد غیرجاری سازمان، مؤسسه یا شخص به سبب داشتن ارزش مستمر نگهداری دائمی)، در آن بایگانی می‌شود.

۳. سازمانی که مسئول شناسائی، ارزشیابی، انتقال، حفظ و نگهداری، طبقه‌بندی و خدمات‌رسانی منابع آرشیوی براساس اصول و روشهای علمی است.

دریافت اسناد از سازمانهای مختلف ایجادکننده اسناد و ارزشیابی آنها، از وظایف مهم و اساسی هر آرشیو محسوب می‌شود. زیرا تا اسناد مهم، با ارزش و مرتبط با ردیفها و مجموعه‌های موجود در دستگاهها شناسائی و به آرشیو منتقل نشود، مجموعه‌های آرشیوی توسعه نمی‌یابند. بنابراین، وجود آرشیو

بستگی تام و تمام به سند دارد و آرشیو، تابعی از اسناد سازمان یا شخص است.

سند، از نظر لغوی به معنای دلیل، مدرک و نوشته‌ای قابل استفاده یا استناد است؛ اما در اصطلاح، عبارت است از کلیه مراسلات، دفاتر، پرونده‌ها، عکسها و سایر اسنادی که در دستگاه دولت تهیه شده یا به دستگاه دولت رسیده است و به طور مداوم یا غیرمداوم در تصرف دولت بوده و از لحاظ اداری، مالی، اقتصادی، قضائی، فرهنگی، علمی، فنی و تاریخی، به تشخیص سازمان اسناد ملی ارزش نگهداری دائمی داشته باشد. از دید مدیریت اسناد،^۲ سند عبارت است از مدارک حاوی اطلاعات که به هر شکل و قالب در سازمان ایجاد یا دریافت شده است. برخی، آنچه را که هنوز ارزش آن مشخص نشده مدرک، و هنگامی که ارزش ماندگاری آن محرز شد، آن را سند آرشیوی به شمار می‌آورند.^۳

اهمیت اسناد، به اندازه‌ای است که باعث پیدایش مراکز آرشیوی گوناگونی در سراسر جهان شده تا از نابودی و از میان رفتن این منابع گرانبها جلوگیری کنند. سازمانهای آرشیوی از نظر نوع موادی که در خود جای می‌دهند، به صورتهای زیر دسته‌بندی می‌شوند:

- از نظر شکل (آرشیو مکتوب، آرشیو مواد دیداری- شنیداری و آرشیو نقشه)؛

- از نظر گستره مکانی (آرشیو منطقه‌ای، آرشیو ملی، آرشیو استانی یا ایالتی، آرشیو شهری و آرشیو بخش)؛

- از نظر موضوع (آرشیوهای تاریخی، جغرافیائی، قضائی و سیاسی)؛

- و در نهایت، آرشیو فردی و جمعی.^۴

یکی از مهم‌ترین مراکز اطلاعاتی هر کشور، آرشیو ملی آن کشور است که وسیله درک تاریخ و شناخت تحولات اجتماعی، اقتصادی، اداری، علمی، فرهنگی، نظامی و تاریخی ملت می‌باشد و نه تنها نشان‌دهنده رشد و فعالیت‌های دولت به شمار می‌رود، بلکه توسعه و تکامل

ملی را نشان می‌دهد و منشأ مهمی برای بسیاری از تحقیقات است. آرشیوهای ملی، در تصمیم‌گیری صحیح براساس سوابق و شواهد تاریخی، به دولتها کمک می‌کنند و می‌توانند در برنامه‌ریزیهای کلان و در برنامه‌های توسعه کشور و ایجاد عدالت اطلاعاتی و ایجاد فرصتهای دسترسی به اطلاعات برای آحاد جامعه پژوهشگر، به مثابه بانک اطلاعات قوی و کارآمد، مورد استفاده قرار گیرند.

با توجه به اهمیت و نقش آرشیوهای ملی، پس از معرفی آرشیو ملی ایران (گنجینه اسناد ملی)، نمونه‌هایی از آرشیوهای معتبر ملی برخی کشورها (آمریکا، انگلستان و فرانسه) آورده می‌شود تا از این رهگذر، مقایسه‌ای میان آنها به عمل آید.

گنجینه اسناد ملی ایران^۵

آرشیو ملی ایران، به عنوان متولی اصلی و قانونی گردآوری، حفاظت، پردازش و اطلاع‌رسانی اسناد ملی و تاریخی، یکی از پایگاههای مهم و حساس پژوهشی، آموزشی و فرهنگی در کشور می‌باشد. این آرشیو - که با کتابخانه ملی ادغام و هم اکنون به عنوان معاونت اسناد ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شناخته می‌شود - با هدف حفظ اسناد ملی ایران در سازمان واحد و فراهم آوردن امکانات مناسب جهت دسترسی عموم به اسناد و صرفه‌جویی در هزینه‌های اداری و استخدای از طریق تمرکز پرونده‌های راکد وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و امحای اوراق زائد تأسیس شد. آرشیو ملی، میلیونها برگ سند باارزش تاریخی، فرهنگی و اقتصادی در اختیار دارد که با ارتباط وسیع و گسترده با نظام اداری و جامعه پژوهشی کشور، پشتیبانی قوی و کارآمد برای تصمیم‌سازی در کلیه زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دولت جمهوری اسلامی ایران و

منبعی مهم برای دانشگاهها و مراکز پژوهشی کشور به شمار می‌رود.^۶

بخش اعظم اسناد آن راه، اسناد دولتی و اداری تشکیل می‌دهد (کلیه اسناد و سوابقی که ۴۰ سال از عمرشان گذشته باشد، در این سازمان نگهداری می‌شوند). اسناد خانوادگی شامل اسناد خاندانها، شخصیهای فرهنگی، علمی و هنری و اسناد شخصی که مردم اهدا کرده‌اند نیز در این مجموعه نگهداری می‌شود. در حال حاضر، ۲۰۰ میلیون برگ سند با ارزش در معاونت اسناد ملی و مدیریتهای مناطق نگهداری می‌شود که از آن میان، در حدود ۵ میلیون برگ سند به شیوه‌های سنتی و رایانه‌ای، آماده عرضه به پژوهشگران می‌باشد. طی یک دهه اخیر، در حدود ۸۰ هزار برگ سند باارزش تاریخی، خریداری شده و مردم نیز نزدیک به یکصد هزار برگ سند باارزش تاریخی تاکنون (۱۳۸۶ش./۲۰۰۷م.) به آرشیو ملی اهدا کرده‌اند.

بخش دیگری که در سازمان اسناد ملی فعال است، آرشیو شفاهی و ثبت وقایع و رویدادهائی است که در سینه شخصیتهای تاریخ معاصر ایران و در واقع گردآوری اطلاعات غیرمکتوب است که در منابع موجود نیست.

این آرشیو، در سال ۱۳۴۹ش./۱۹۷۰م. با نام «سازمان اسناد ملی ایران» تأسیس شد. سازمان اسناد ملی - که در واقع آرشیو ملی ایران است - در سال ۱۳۸۱ش./۲۰۰۲م. با کتابخانه ملی ایران ادغام شد و سازمان جدید به عنوان «سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران» نامیده شد.

آرشیو ملی ایران، در اجرای مواد قانونی، پیگیری و نظارت بر فرایند جمع‌آوری و حفظ اسناد راکد و با ارزش دستگاههای دولتی و وابسته به دولت را در سراسر کشور برعهده دارد. اجرای این فرایند پیچیده، در

قالب چندین اداره کل صورت می‌پذیرد که اداره کل شناسائی و فراهم‌آوری اسناد، اداره کل تنظیم و پردازش اسناد، اداره کل حفاظت و نگهداری اسناد، اداره کل اطلاع‌رسانی و ارتباطات و اداره کل امور مناطق، از جمله این واحدهاست.^۷

مهم‌ترین فعالیتهای آرشیو ملی ایران را، چنین می‌توان برشمرد: برپائی نمایشگاه اسناد به صورت موضوعی در مناسبتهای مختلف، برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه آرشیو به صورت کارگاهی، انتشار مقالات تحقیقی و کتابهای کمک آموزشی در خصوص آرشیو و موضوعات مرتبط و فصلنامه تحقیقات تاریخی و مطالعات آرشیوی گنجینه اسناد (محور اصلی تنظیم مقالات این مجله، مبتنی بر اسناد مکتوب یا شفاهی تاریخی است که وقایع آرشیوی یا تاریخی را مطرح می‌سازد)، تقویت بخش پژوهش با طراحی واحدی تحت عنوان پژوهشکده اسناد که از جمله وظایف آن، مطالعه و تحقیق در مورد اسناد موجود در سازمان و دیگر مراکز آرشیوی، مطالعه و تحقیق در خصوص شیوه‌های بازسازی و مرمت اسناد، تهیه و تنظیم طرحهای پژوهشی، همکاری با مؤسسات دولتی و دانشگاهها و راهنمایی آنان در زمینه اسناد آرشیوی می‌باشد.

خدمات آرشیو ملی ایران علاوه بر خدمات تخصصی، خدمات‌رسانی به مراجعان (پذیرش عضویت، امکانات تالار پژوهش، خدمات ریزبرگه و آرشیو شفاهی) می‌باشد. لازمه بهره‌برداری و استفاده از خدمات تالار پژوهش اسناد، عضویت در آرشیو ملی است. از شرایط عضویت، ارائه معرفینامه معتبر از محل کار یا تحصیل و یا تقاضای کتبی متقاضی با ذکر موضوع پژوهش و تقاضای عضویت افراد حقوقی با تأیید مقامات ذیصلاح می‌باشد.

پژوهشگران خارجی، با ارائه معرفینامه رسمی از محل اشتغال یا تحصیل و با تقاضای سفارتخانه‌ها یا

دفترهای فرهنگی کشورهای متبوع، امکان استفاده از اسناد را دارند. اصل سند در اختیار محقق گذارده نمی‌شود مگر در مواردی که نسخه مورد نیاز محقق، ریزفیلم یا اسکن نداشته باشد. از جمله خدمات ریزبرگه ارائه شده، عبارت است از: تهیه انواع ریزبرگه از اسناد تهیه و چاپ عکس از اسناد منحصر به فرد، تهیه اسکن از اصل اسناد و نیز تهیه ریزفیلم (میکروفیلم) اسناد، تکثیر اسناد اسکن شده، چاپ و تکثیر انواع ریزبرگه‌ها، اسلاید، نگاتیو، به صورت چاپ پلات، عکس، کپی رنگی، دیسک نوری، عکسبرداری اپتیکال و دیجیتال از اسناد. امکان استفاده از سامانه جستجوگر در این بخش برای محققان وجود دارد و امکان جستجوی سند و ریزفیلم را فراهم می‌آورد.

مدیریت اسناد و آرشیو ملی ایالات متحده آمریکا^۸

آرشیو ملی آمریکا، گنجینه‌ای برای گردآوری اسناد ارزشمند دولت فدرال آمریکاست. پیش از تأسیس این مرکز، سازمانهای دولتی هرکدام مسئول نگهداری اسناد خود بودند. کنگره، در سال ۱۹۳۴م. / ۱۳۱۳ش. لایحه‌ای جهت تأسیس آرشیو ملی و تمرکز اسناد دولت فدرال تصویب کرد. با تأسیس این آرشیو، علاوه بر گردانندگان و مشاوران آرشیو، افرادی هم که دارای صلاحیت ارزشیابی اسناد برای نگهداری دائم بودند، به خدمت درآمدند. این آرشیو، همراه با آرشیوهای ایالتی تأسیس شد و به اداره خدمات عمومی وابسته بودند تا اینکه در سال ۱۹۸۵م. / ۱۳۶۴ش. به صورت سازمان مستقلی با عنوان «نارا» درآمدند.

مدیریت آرشیوهای ملی به عنوان شبکه‌ای ملی، آماده ارائه خدمات و تسهیلات به بخش عمومی و دولت فدرال می‌باشد و با هدف سهولت دسترسی به اسناد، مدارک و اطلاعات مورد نیاز، بدون در نظر گرفتن مکان و زمان دسترسی برای کلیه کاربران (شهروندان و سازمانها) تأسیس شد و در این راستا از فناوریها، فنون و شبکه‌های

مشترک در پیشبرد و بهبود عملکرد خویش بهره می‌گیرد. این آرشیو، یکی از بزرگ‌ترین آرشیوهای ملی دنیا به شمار می‌رود و انواع مواد آرشیوی از جمله اسناد مکتوب، عکس، فیلم، ریزفیلم، نقشه، نسخه‌های خطی، منابع مرجع و دیگر مواد آرشیوی را در خود نگهداری می‌کند. پوشش موضوعی این آرشیو در زمینه‌های تاریخی، تاریخ خانوادگی، شجره‌شناسی، اداری، قضائی، حقوقی، نظامی و مصوبات مجلس است. بیش از ۱۰ میلیارد سند مکتوب، ۳۰ میلیون عکس و ۳ میلیون نقشه و جدول در بیش از ۳۰ ساختمان در جای‌جای کشور وجود دارد (۱۸ آرشیو ایالتی و ۱۲ کتابخانه ریاست جمهوری). ۱۲ کتابخانه ریاست جمهوری نیز تحت پوشش این تشکیلات می‌باشد. این کتابخانه‌ها، در واقع آرشیوها و موزه‌هایی هستند که اسناد مربوط به دوره خاص هر رئیس‌جمهور را شامل می‌شوند.

از مهم‌ترین فعالیت‌های آرشیو ملی آمریکا، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

تعیین اصول کلی سیاست آرشیوی، پیگیری و اجرای این اصول؛ شناسائی، گردآوری، خرید، مرمت، بازسازی و طبقه‌بندی اسناد آرشیوی که در اختیار مؤسسات عمومی، خصوصی یا اشخاص حقیقی است؛ اقدامات لازم جهت جلوگیری از زوال اسناد، افزایش عمر اسناد با کاربرد فنون جدید؛ تدوین اصول و مقررات مراجعه و دسترسی به اسناد؛ گردش اطلاعات از طریق ارائه خدمات؛ برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای دانش‌آموزان، دانشجویان و پژوهشگران؛ برگزاری نمایشگاه و کارگاه‌ها به صورت دائمی و مقطعی در مراکز مختلف آرشیوی؛ برگزاری مجامع، همایشها و هم‌اندیشیها درخصوص آرشیو و موضوعات مرتبط و انتشار کتابها، مقالات تحقیقی و کمک آموزشی و گزارشها درخصوص آرشیو و موضوعات مرتبط (پرولوگ،^۹ فصلنامه‌ای که «نارا» در حدود ۴۰ سال است

منتشر می‌کند و حاوی اطلاعاتی در حوزه آرشیو و موضوعات مرتبط با آن می‌باشد).

خدماتی که نارا ارائه می‌دهد، به دو بخش تقسیم می‌شود:

- خدمات‌رسانی به کاربران

۱- بهره‌گیری کاربران اعم از محققان، شجره‌شناسان، متخصصان آرشیو، مدیران اسناد، دانشجویان و دانش‌آموزان با حداقل سن ۱۴ سال، از اسناد، نقشه‌ها، عکسها و دیگر مواد آرشیوهای ملی و ایالتی.

۲- پاسخگویی به سؤالات (حضوری، مکاتبه‌ای و از طریق پست الکترونیکی).

۳- طراحی وبگاه‌های جالب با امکانات متنوع و طراحی پایگاه‌های اطلاعاتی جهت جستجو، پژوهش و دستیابی آسان‌تر به اطلاعات مورد نیاز. برخی از این پایگاه‌ها، عبارتند از:

- Archival Research Catalog (ARC).
- Access to Archival Database (AAD).
- Archival Library Information Center (ALIC).
- Electronic Records Archives (ERA).
- Browse List of Research Topics.

۴- میز مرجع الکترونیکی که امکان اتصال به بیش از ۳۰ وبگاه موضوعی مرتبط را فراهم می‌سازد.

۵- امکان سفارش مدارک مورد نیاز که از طریق کارت اعتباری و برقراری تماس با سازمان نارا از طریق دورنگار و پست الکترونیکی وجود دارد.

۶- امکان تهیه روگرفت (کپی) از مدارک موردنظر پس از استفاده از اسناد و مدارک در تالارهای پژوهش نارا.

۷- ارائه خدمات شجره‌شناسی و تاریخ خانوادگی به افراد.

– خدمات‌رسانی به اعضای کنگره

نارا، تسهیلات ویژه‌ای برای اعضای کنگره در نظر گرفته است که امکان اشتراک انتشارات نارا (دستنامه دولت فدرال و هفته‌نامه اسناد ریاست جمهوری) و امکان بازدید و استفاده از شعبات گوناگون آرشیوهای ایالتی برای اعضا و خانواده‌هایشان فراهم می‌باشد.^{۱۰}

آرشیو ملی انگلستان^{۱۱}

این آرشیو، با نام مرکز اسناد عمومی یا اداره اسناد دولتی، در سال ۱۸۳۸م. / ۱۲۵۴ق. تأسیس شد و با داشتن منابع ارزشمند بویژه در حوزه تاریخ خانوادگی و تاریخ نظامی و ارائه خدمات در سطحی وسیع، توانسته است خود را میان آرشیوهای ملی دنیا به گونه‌ای بارز مطرح سازد. این آرشیو، قلب تپنده خدمات اطلاع‌رسانی انگلستان محسوب می‌شود و اسناد مربوط به تاریخ نهصد ساله انگلستان را از پارشمن و طومارهای کاغذی تا فایل‌های الکترونیکی دربردارد. هدف اصلی این آرشیو، مدیریت انتقال اطلاعات و دسترسی آسان به اسناد و تضمین بقای اطلاعات در آینده می‌باشد. اسناد این آرشیو، در گروه‌های کلی دانشگاهی، خانوادگی، محلی، نظامی، امنیتی و دولتی نگهداری می‌شود.

اسناد دولتی به عنوان سابقه جهت پاسخگویی در زمینه مطالعات تاریخی و امور استنادی نگهداری و بدین منظور شناسائی، گردآوری، خریداری و طبقه‌بندی می‌شوند. این اسناد، در اختیار مؤسسات عمومی، خصوصی یا اشخاص حقیقی است. بازدیدهای برنامه‌ریزی شده از آرشیو ملی و نمایشگاه‌ها برای گروه‌های مختلف اعم از دانش‌آموزان و دانشجویان و انتشار کتابها و مقالاتی درخصوص آرشیو، از فعالیت‌های این آرشیو است.

مجله نیاکان،^{۱۲} نشریه‌ای است که ماهانه از سال ۲۰۰۱م. / ۱۳۸۰ش. در این آرشیو منتشر می‌شود. در حال حاضر، اسناد آرشیو در دو ساختمان اصلی نگهداری

می‌شوند. اسناد حقوقی و آنچه مربوط به قرون وسطا و اوایل عصر جدید است، در ساختمانی واقع در چنبری لین^{۱۳} در مرکز لندن و اسناد ادارات و سازمانهای دولتی جدید و دیگر اسناد مشابه، در ساختمانی جدید قرار دارند که اختصاصاً برای آرشیو ساخته شده است. این سازمان، عضو شورای جهانی آرشیو است و در همایشهای گوناگون حضور فعال دارد و با سایر سازمانهای آرشیوی به تبادل اطلاعات می‌پردازد.^{۱۴}

واحد خدمات آرشیوی در انگلستان، با تهیه انواع فهرستها و اشاعه اطلاعات گزینشی و نیز تهیه ریزفیلیم، تسهیلات لازم را برای مراجعان فراهم آورده است. آرشیو ملی، روگرفت‌های اسناد یا عکس و ریزفیلیم آنها را براساس تقاضای پژوهشگران در اختیار آنها قرار می‌دهد. متقاضیان، باید برگ درخواست را در محل آرشیو تکمیل کنند. پس از تکمیل این برگه، پژوهشگران می‌توانند به مطالعه و بررسی اسناد آرشیوی بپردازند. ولی چنانچه محققان نتوانند در محل حضور یابند، می‌توانند تقاضای خود را از طریق پست الکترونیکی و دورنگار ارسال دارند. در واقع، امکان فراهم شده است تا پژوهشگران بدون مراجعه حضوری به آرشیو، اطلاعات مورد نیاز را با سرعت و سهولت به دست آورند. در این راستا، پایگاه‌های اطلاعاتی مناسبی طراحی شده که امکان جستجو و بازیابی اسناد را فراهم می‌آورد. در صورت وجود سؤال، امکان پاسخگویی به طرق متفاوت (حضوری، تلفنی، مکاتبه‌ای و پست الکترونیکی) وجود دارد.^{۱۵}

آرشیو ملی فرانسه^{۱۶}

تاریخچه آرشیو ملی فرانسه، به سده ۱۸م. / ۱۲ق. برمی‌گردد. پس از تصویب لایحه تأسیس آرشیو ملی در مجلس ملی مؤسسان در سال ۱۷۸۹م. / ۱۲۰۴ق.، این آرشیو در سال ۱۷۹۰م. / ۱۲۰۵ق. تأسیس شد. این مرکز – که با هدف نگهداری از اسناد باارزش دولتی و امکان

استفاده نسلهای حال و آینده و دسترس پذیر کردن آنها برای عموم مردم و سازمانها تأسیس شد - اسناد ارزشمند دولتی و خصوصی را دریافت، نگهداری و برای استفاده پژوهشگران آماده سازی می کند. وظیفه دیگر این آرشیو، رهنمود دادن به دیگر ادارات و سازمانهای دولتی برای مدیریت صحیح اسنادشان است. منابع این آرشیو، به دو دسته عمده تقسیم می شود:

- منابع بخش قدیم

بخش قدیم آرشیو ملی که درحقیقت وارث آرشیو سلطنتی رژیم گذشته می باشد. اما اسناد و مدارک غیرسلطنتی هم در آن یافت می شود که به دنبال مصادره کردنهای دوران انقلاب و گردآوریهای مختلف از اماکن گوناگون در طی قرن ۱۸م. / ۱۲ق.، گردآوری شده است.

- منابع بخش جدید

منابع این بخش، از نظر مطالب بسیار مهم تر از بخش قدیم و در سه واحد زیر می باشد:

بخش اول: آرشیو دوره انقلاب است و اسناد قوه های مقننه، مجریه و قضائیه را شامل می شود.

بخش دوم: شامل مدارکی است که در عصر امپراتوری اول، در سازمانها و وزارتخانه های مرکزی مختلف جمع آوری شده است.

بخش سوم: مدارک سازمانهای خصوصی و اپرای پاریس را شامل می شود.

این آرشیو، دارای قسمتهای گوناگونی می باشد که پاره ای از آنها در قصر سوبیز است و تعدادی نیز در خارج از محوطه اصلی آرشیو در شهر پاریس و یا دیگر نقاط کشور قرار دارند. منابع این آرشیو به قرار زیر است:

- اسناد مربوط به انقلاب فرانسه؛

- اسناد اداری که از سطح سازمانها و وزارتخانه ها

جمع آوری گردیده؛

- اسناد نیروی نظامی و دریائی؛

- آرشیو شخصیتها و خانواده ها؛

- آرشیو مجلس؛

- آرشیو دیوان محاسبات؛

- آرشیو سلطنتی؛

- آرشیو دفتر شاه؛

- آرشیو قدیم دریانوردی و مستعمرات که

آرشیوهای باقیمانده از دوران سلطنتی و دولتهای

پادشاهی است و طبق قانون سال ۱۷۸۹م. / ۲۰۴ق. به

آرشیو ملی منتقل شده و آرشیو معاصر می باشد که اسناد

بعد از سال ۱۹۵۸م. / ۱۳۳۷ش. را داراست.

در این آرشیو، بعضی از اسناد حساس و باارزش را

فقط به شکل ریزفیلم می توان دید. بخش مهرها به سبب

آنکه در قرون وسطا مهر در حکم امضای افراد بود و

اسناد شخصی یا دولتی را تأیید می کرد، از اهمیتی خاص

برخوردار است. بخش نقشه ها، تصاویر و ریزفیلمها، از

بخشهای مهم آرشیو فرانسه است.

کاران، ساختمانی است که از سال ۱۹۸۸م. /

۱۳۶۷ش. تمامی خدمات عمومی بجز نمایشگاهها،

موزه ها و بخش آموزش را دربرمی گیرد (بخش مربوط به

تحقیقات اسناد)، قصر سوبیز برای بازدید از موزه تاریخ

فرانسه و تعدادی دیگر نمایشگاه دیگر و در نهایت هتل روهن

برای بازدید از دیگر نمایشگاهها، از مکانهایی است که

عموم افراد امکان مراجعه به آنها را دارند. تالارهای

مراجعه و مطالعه اسناد نیز برای پژوهشگران و محققان

در نظر گرفته شده که امکان دسترسی به کلیه اسنادی را

که ۳۰ سال از عمر مفیدشان گذشته باشد، برای محققان

فراهم می سازد (البته اسنادی که با زندگی خصوصی

اشخاص یا امنیت ملی یا حفاظت دولتی مربوط است،

پس از ۶۰ سال مجوز بهره برداری دارند).^{۱۷}

خدمات آرشیو ملی فرانسه را، چنین می توان برشمرد:

فراهم آوردن ابزار تحقیق (فهرستها، چکیده های

اسناد، جزوه ها و راهنماهای آموزشی) و دسترسی به

اسناد (چاپی، الکترونیکی و ریزبرگه) برای کلیه محققان،

پاسخگویی به سؤالات (حضوری، مکاتبه‌ای و از طریق پست الکترونیکی)، طراحی سامانه جستجوگر پیوسته برای سهولت دسترسی به اسناد و امکان تهیه روگرفت از اسناد مورد نظر.

مطالعه تطبیقی آرشیوهای ملی ایران، آمریکا، انگلستان و فرانسه

■ سابقه فعالیت

- آرشیو ملی ایران، در سال ۱۳۴۹ش. / ۱۹۷۰م. تأسیس شده و دارای پیشینه ۳۷ ساله است.
- آرشیو ملی آمریکا، در سال ۱۳۱۳ش. / ۱۹۳۴م. تأسیس شده و دارای پیشینه ۷۳ ساله است.
- آرشیو ملی انگلستان، در سال ۱۲۵۴ق. / ۱۸۳۸م. تأسیس شده و دارای پیشینه ۱۶۹ ساله است.
- آرشیو ملی فرانسه، در سال ۱۲۰۴ق. / ۱۷۸۹م. تأسیس شده و دارای پیشینه ۲۱۸ ساله است.
همانطور که ملاحظه می‌شود، پیشینه فعالیت آرشیوی، به ترتیب کشورهای فرانسه، انگلستان، آمریکا و ایران است. البته آرشیو ملی ایران، با وجودی که در مقایسه با آرشیوهای نامبرده جوان‌تر است، بخوبی در انجام وظایف و دسترسی به اهداف خود موفق بوده است.

■ مجموعه

- تأکید عمده گنجینه اسناد ملی ایران، بر اسناد دولتی و اداری است که ۴۰ سال از عمرشان گذشته باشد و ارزش تاریخی پیدا کرده باشند. منابع آرشیوی، بیش‌تر به اسناد مکتوب برمی‌گردد و دارای تعداد محدودی (۱۲,۰۰۰) عکس هم می‌باشد. اما در زمینه دیگر مواد آرشیوی غیرمکتوب، این مجموعه چندان قوی نیست.

- در خصوص مجموعه آرشیو ملی آمریکا، مشاهده می‌شود که تأکید عمده‌اش بر اسناد تاریخی، تاریخ خانوادگی و شجره‌شناسی است و در واقع، به

اسناد غیراداری و شخصی که ارزش تاریخی دارند، بیش‌تر می‌پردازد. انواع مواد آرشیوی از جمله اسناد مکتوب، عکس، فیلم، ریزفیلم، نقشه، نسخه‌های خطی و منابع مرجع در این مجموعه نگهداری می‌شود. به عبارتی، درباره منابع غیرمکتوب، بیش‌تر سرمایه‌گذاری کرده است.

- تأکید آرشیو ملی انگلستان، بر اسناد تاریخ خانوادگی، اداری و نظامی می‌باشد. در آرشیو ملی انگلستان نیز همانند آرشیو ملی آمریکا، تأکید بر اسناد خانوادگی و شخصی ملاحظه می‌شود. سایر منابع آرشیوی نیز در این آرشیو وجود دارد، اما همانند آرشیو ملی ایران، تأکید عمده آن بر اسناد مکتوب می‌باشد.

- در مجموعه آرشیو ملی فرانسه، اهمیت بسیاری به آرشیوهای دوران سلطنتی داده می‌شود و اسناد مربوط به انقلاب فرانسه، جایگاه ویژه‌ای در آن دارد. به عبارتی، تأکید عمده آرشیو فرانسه، بر اسنادی است که جنبه تاریخی دارند. در این آرشیو علاوه بر اسناد مکتوب، اسناد غیرمکتوبی از قبیل مهرها، تصاویر و نقشه‌ها نیز نگهداری می‌شود.

با مقایسه مجموعه آرشیوهای فوق، درمی‌یابیم که تأکید عمده آرشیو ملی ایران و آرشیو ملی فرانسه، بر گردآوری اسناد دولتی است که با گذشت زمان اهمیت تاریخی می‌یابند. در مقایسه، کشورهای چون آمریکا و انگلستان، به آرشیوهای درخصوص تاریخ خانوادگی و شجره‌شناسی اهمیت بیش‌تری می‌دهند. ضمناً آرشیوهای چون آرشیو ملی آمریکا، فرانسه و انگلستان، در قیاس با آرشیو ملی ایران، اهمیت بیش‌تری به اسناد غیرمکتوب می‌دهند و هر یک دارای بخشهای جداگانه‌ای برای مواد غیرمکتوب آرشیوی چون نقشه، عکس و تصاویر هستند. این مسئله، توجه بیش‌تر درخصوص گردآوری منابع آرشیوی غیرمکتوب را در آرشیو ملی ایران می‌طلبد؛ چرا که بخش اعظمی از تاریخ غنی ایران

درگرو اسناد غیرمکتوب است و محققان، در پژوهشهای خود به آنها نیازمندند.

■ وظایف

این بخش، به عنوان بخش مشترک در میان تمامی آرشیوهاست. کلیه آرشیوهای نامبرده، با هدف دسترسی آسان به اسناد در حال و آینده، به شناسائی، گردآوری، خریداری، مرمت، بازسازی و طبقه‌بندی اسناد آرشیوی که در اختیار مؤسسات عمومی، خصوصی یا اشخاص حقیقی است، می‌پردازند و در این میان آرشیو ملی ایران نیز، توانسته است به اهداف و وظایف از پیش تعیین شده دست یابد. در اینجا، می‌توان به شباهت کتابخانه‌های ریاست جمهوری آمریکا با یادمانهای ریاست جمهوری در ایران اشاره کرد که هر دو با هدف گردآوری اسناد مربوط به دوره‌های ریاست جمهوری اعم از بازدیدها، گزارشهای سفر و معاهدات می‌پردازند.

■ خدمات

- نحوه دسترسی به اسناد: استفاده از اسناد در آرشیو ملی ایران، نیازمند مراجعه حضوری است و وبگاه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، فقط برای جستجو، طراحی شده و هنوز امکان دسترسی به اسناد از طریق شبکه امکان‌پذیر نمی‌باشد و دلیل عمده آن، این است که از کلیه اسناد در آرشیو ملی ایران ریزفیلیم تهیه نشده و تنها امکان بازیابی ۲,۵ میلیون برگ از میان ۲۰۰ میلیون برگ سند موجود، به شیوه رایانه‌ای وجود دارد. اما در آرشیوهای ملی آمریکا، انگلستان و فرانسه، از کلیه اسناد ریزفیلیم تهیه شده است. ضمناً دسترسی به اسناد، نقشه‌ها و ریزفیلیمها برای کلیه کاربران بسهولت صورت می‌گیرد و علاوه بر امکان استفاده حضوری، قابلیت استفاده از اسناد مکتوب و ریزفیلیمها از طریق وبگاه آنها امکان‌پذیر می‌باشد.

- نحوه پاسخگویی به سؤالات: پاسخگویی به

سؤالات در آرشیو ملی ایران، نیازمند مراجعه حضوری است. اما در آرشیوهائی چون آمریکا، انگلستان و فرانسه، پاسخگویی به سؤالات، از طریق تلفنی، مکاتبه‌ای و پست الکترونیکی وجود دارد. به عبارتی، در این آرشیوها میز مرجع الکترونیکی بسیار قوی عمل می‌کند و پاسخگویی به سؤالات، از طریق شبکه اینترنت امکان‌پذیر است.

- طراحی وبگاه و پایگاههای اطلاعاتی برای جستجوی اسناد: نرم‌افزار فعلی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران - که تحت عنوان رسا شناخته می‌شود - بیش‌تر مناسب جستجوی کتابها و نشریات می‌باشد و در زمینه بازیابی اسناد، چندان موفق عمل نمی‌کند. در واقع، امکانات وبگاه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، بیش‌تر متوجه کتابخانه ملی است و پایگاههای اطلاعاتی خاصی جهت بازیابی اسناد طراحی نشده است. ضمناً در وبگاه سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، هیچگونه امکان اتصال به دیگر سازمانهای آرشیوی در ایران یا دیگر نقاط جهان منظور نشده است. اما از خدمات مناسب آرشیوهائی چون آمریکا، انگلستان و فرانسه، طراحی وبگاهی جالب با امکانات متنوع و طراحی پایگاههای اطلاعاتی جهت جستجو، پژوهش و دستیابی آسان‌تر به اطلاعات مورد نیاز می‌باشد. ضمناً نمایشگاهی بر خط (آنلاین) نیز جهت مرور علاقه‌مندان در وبگاه طراحی شده است. همچنین، این وبگاهها به دیگر وبگاههای موضوعی درخصوص آرشیو در مناطق مختلف متصل می‌شود.

با ملاحظه تفاوتهایی که در زمینه ارائه خدمات در آرشیوهای مذکور برشمرده شد، پیشنهادهایی جهت پویاتر شدن آرشیو ملی ایران ارائه می‌گردد:

- طراحی نظامی ملی برای دسترس پذیری اسناد؛ مانند تهیه فهرستگانی از تمامی مراکز آرشیوی مناطق مختلف و سازمانهای آرشیوی موضوعی در ایران تا امکانات بیش‌تری جهت دسترس پذیر کردن اسناد برای

محققان فراهم سازد.

- افزودن امکانات بیش‌تری به وبگاه سازمان اسناد و کتابخانه ملی، جهت جستجو و بازیابی آسان‌تر اسناد و امکان اتصال به دیگر مراکز آرشیوی کشور و دیگر نقاط جهان.

- تهیه برنامه‌ای جدی جهت تهیه ریزفیلیم از کلیه اسناد، به منظور دسترس پذیرتر کردن آنها و جلوگیری از زوال اسناد در استفاده‌های پیاپی از اصل اسناد.

- اطلاع‌رسانی دقیق درخصوص فعالیتها و خدمات آرشیو ملی ایران.

- ارتقای سطح کیفی پژوهشهای علمی - آرشیوی.

- فراهم آوردن امکان سفارش الکترونیکی و فروش الکترونیکی اسناد از طریق اینترنت.

- ارائه تبلیغات وسیع برای جلب نظر عموم مردم و دانش‌آموزان به آرشیو، سند و تاریخ و بالا بردن فرهنگ عمومی، به گونه‌ای که در افراد شور و حرارتی ایجاد کند که در صورت توجه به آن، به ارتباطی مستمر بدل شود و ترقی دوجانبه‌ای به همراه داشته باشد.

- برگزاری نمایشگاهها، کارگاهها، همایشها و نشستها درخصوص اسناد، آرشیو و عکسها به مناسبتهای مختلف.

- به کارگیری امکانات فنی مناسب، با توجه به توان و ظرفیت فنی و اقتصادی کشور.

- ترویج مبادلات فنی و همکاریهای بین‌المللی، درخصوص آرشیو و موضوعات مرتبط

پی‌نوشتها:

۱- عباس حری، *دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*

(تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۱)،

ج ۱، ص ۱۹.

۲- مدیریت اسناد، عبارت است از ایجاد، نگهداری، روزآمدسازی و دسترسی آسان به انواع متنوع اسناد موجود در آرشیو.

۳- آن پدرسون، *نگهداری اسناد*، ترجمه رضا مهاجر (تهران: سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۸۰)، ص ۶.

۴- محمدحسین دینانی، *مقدمه‌ای بر آرشیو* (مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۷)، ص ۲۴.

۵- پست الکترونیکی: nai@nlai.ir تلفن: ۲۲۹۰۰۷۹۰ (نشانی: تهران، بلوار میرداماد، نرسیده به میدان مادر، انتهای شهید بهزاد حصارى).

۶- محمد بقایی، «نگاهی به آرشیو و عملکرد آن در ایران» *کتاب ماه کلیات* (مهر و آبان ۱۳۸۱)، صص ۲۸-۳۳.

7- www.nlai.ir

8 - The U.S. National Archives and Records Administration (NARA)

8601 Adelphi Road, College Park, MD 20740-6001

Telephone: 1-86-NARA-NARA or 1-866-272-6272

9- Prologue.

10- www.archives.gov

11- The national Archives UK; The National Archives, Kew, Richmond, Surrey, TW9 4DU. Tel: +44 (0) 20 8876 3444. Minicom: +44 (0) 20 8392 919

12- ancestors.

13- Chancery Lane.

14- www.nationalarchives.gov.uk

۱۵- «اداره اسناد دولتی انگلستان»، ترجمه شهلا اشرف

گنجینه اسناد، سال ۱۲ (۲۰۱)، شماره ۴۵-۴۶ (بهار و

تابستان ۱۳۸۱)، صص ۱۵۹-۱۶۵.

16- www.archivesnationales.culture.gouv.fr

۱۷- «آشنائی با آرشیو فرانسه»، ترجمه مجتبی ترکاشوند

گنجینه اسناد، سال ۷ (۳ و ۴)، شماره ۲۷-۲۸ (پائیز و

زمستان ۱۳۷۶)، صص ۱۰۸-۱۱۸.